

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

อาคารซิโน-ปอร์ตุเกสเป็นสถาปัตยกรรมแบบหนึ่ง ซึ่งปรากฏอยู่มากในจังหวัดภูเก็ต เป็นอาคารผสมผสานระหว่างแบบจีนและแบบตะวันตก ลักษณะเด่นของอาคารซิโน-ปอร์ตุเกสคือ การตกแต่งด้านหน้าของอาคารเป็นลวดลายต่างๆ เช่น ตามผนัง ชูมประตูหน้าต่าง ระเบียง เสา หรือ หน้าจั่ว ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีนและตะวันตก การออกแบบอย่างกลมกลืนเช่นนี้ นับเป็นเครื่องสะท้อนถึงพุทธิปัญญา คติความเชื่อ และประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ตเป็นอย่างดี นับตั้งแต่การเข้ามามีบทบาทของชาวตะวันตก และการอพยพถิ่นฐานของชาวจีนแผ่นดินใหญ่สู่คาบสมุทรมลายู

การตกแต่งลวดลายประดับอาคารบ้านเรือนถือเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง แสดงถึงความละเอียดอ่อนของมนุษย์ในด้านความงาม เพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตใจ โดยที่มนุษย์นั้นจะต้องได้รับปัจจัยพื้นฐานเพียงพอแล้ว ดังจะพบว่าบ้านเรือนใด หากมีฐานะมั่นคงแล้วก็จะแสวงหาความงดงามให้กับบ้านเรือนตน ด้วยเหตุนี้อาคารที่นิยมตกแต่งอย่างสวยงามในภูเก็ตส่วนใหญ่เป็นของพ่อค้า หรือคหบดีผู้มีเชื้อสายจีน เนื่องจากอดีตชาวจีนเป็นผู้นำการค้าสำคัญของภาคใต้ ชาวจีนเหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากบริเวณแหลมมลายู อันได้แก่ เกาะสิงคโปร์ เกาะปีนัง มลายูแผ่นดินใหญ่ เป็นชาวจีนที่มีความทะเยอทะยานอย่างสูง ชอบแสวงหาโชคลาภ เมื่อเกาะภูเก็ตเป็นแหล่งผลิตแร่ดีบุกแหล่งใหญ่ จึงฮือฮายเข้ามาทำธุรกิจการค้าจำนวนมาก

อย่างไรก็ตามชาวจีนเหล่านี้เคยอยู่ในอำนาจของชาวตะวันตก เมื่อเคลื่อนย้ายสู่ภาคใต้ของไทย บางคนยังสมัครใจอยู่ในบังคับบัญชาของชาวตะวันตก หรือยอมอยู่ในการปกครองของกงสุลตะวันตกที่อยู่เมืองไทย มีความสัมพันธ์กับชาวจีนในปีนังและสิงคโปร์ จึงเป็นชาวจีนที่ผสมผสานกับความเป็นตะวันตกค่อนข้างมาก ทั้งด้านการดำรงชีวิต วิธีการสร้างพลังอำนาจทางสังคม เศรษฐกิจการเงิน และวิถีการคิด (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ, 2544 : 148) เมื่ออังกฤษตั้งตลาดรับซื้อที่ปีนัง คนภูเก็ตเหล่านี้ก็ได้ขุดหาแร่อย่างจริงจัง เพราะได้ราคาดี ทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจต่างก็มีฐานะร่ำรวย สร้างบ้านใหญ่โต หูหว่า มีทั้งอาคารเรือนแถวที่ผสมทั้งที่หักและที่ทำการค้า มีบริษัทธนาคาร ที่ได้รับการตกแต่งอย่างสวยงาม ซึ่งยังคงเป็นมรดกตกทอดจนถึงปัจจุบัน

บริเวณเกาะภูเก็ตเป็นที่ตั้งของเมืองเก่าแก่คือ เมืองถลาง ซึ่งเป็นที่รู้จักของบรรดานักเดินเรือในภูมิภาคนี้มาช้านาน โปรตุเกสเป็นชาวตะวันตกชาติแรกที่เดินทางเข้ามาในภูมิภาคนี้ ตลอดจนฝั่งทะเลจีนทางตอนใต้ และสามารถยึดเอามะละกาเป็นอาณานิคมของตนไว้ได้ ต่อมาก็มียุทธหรือฮอลันดา ฝรั่งเศส อังกฤษ ทำให้ชาวตะวันตกเริ่มมีที่มั่นทางการค้าและการขยายอิทธิพลในภูมิภาค

นี้มากขึ้น ดังเช่น ชาวฮอลันดาเคยตั้งสถานีการค้าที่เมืองถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง เพื่อรับซื้อแร่ดีบุก (ประทุม ชุ่มเหิงพันธ์, 2545 : 149) แต่น่าสังเกตว่าระยะนี้ไม่ปรากฏศิลปะตะวันตกมากนัก มาเริ่มปรากฏในช่วงที่อังกฤษยึดเมืองปีนัง ตลอดจนแหลมมลายูเป็นอาณานิคม และในช่วงที่ภูเก็ตพัฒนาเป็นศูนย์กลางการผลิต จนก่อให้เกิดเส้นทางการค้าระหว่างภูเก็ตกับปีนังมีการรับซื้อเหมืองสตูบจากปีนัง จนทำให้ภูเก็ตเติบโตอย่างรวดเร็ว พร้อมกับรับวัฒนธรรมตะวันตกจากปีนังเข้ามา การศึกษาลวดลายการตกแต่งจึงช่วยสะท้อนภาพสังคมวัฒนธรรมในแถบนี้ได้เป็นอย่างดี โดยการผสมผสานวัฒนธรรมซึ่งมีความแตกต่างกันมาก ระหว่างศิลปะตะวันตกกับตะวันออก

แต่การที่ชาวจีนต้องเผชิญกับวัฒนธรรมตะวันตกบนแหลมมลายูไม่ใช่เป็นสิ่งใหม่ เพราะหากศึกษาจากแหล่งดั้งเดิมของชาวจีนอพยพเหล่านี้ แถบมณฑลทางตอนใต้ของจีนก็ล้วนถูกคุกคามโดยชาติตะวันตก และยังยอมรับวัฒนธรรมของชาวตะวันตกอยู่ด้วย ดังปรากฏอาคารแบบชิโน-ปอร์ตูกีสหรือโคโลเนียลเนียบอยู่มากแถบมาเก๊า กวางเจา ดังนั้นการอพยพของชาวจีนมาสู่แหลมมลายูจึงสามารถซึมซับเอาวัฒนธรรมตะวันตกไม่ยากนัก การออกแบบอาคารชิโน-ปอร์ตูกีสนี้จึงมีปัจจัย ทั้งที่ต้องการเลียนแบบอาคารตะวันตกในจีนแผ่นดินใหญ่ทางตอนใต้ และการสร้างสรรค์อันเกิดจากการกลืนกลายของหลายวัฒนธรรมในที่แห่งใหม่บนแหลมมลายู

ปัจจุบันอาคารชิโน-ปอร์ตูกีสกำลังจะเสื่อม ศิลปะและลวดลายการตกแต่งแบบเดิมกำลังจะสูญหาย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและสังคม แม้มีหน่วยงานรัฐบาลเข้ามาดูแลรักษาแล้วก็ตาม แต่สาเหตุความเสื่อมบางอย่าง ก็ไม่อาจแก้ไขได้อย่างสมบูรณ์ เช่น ภัยธรรมชาติ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ จะด้วยสาเหตุใดก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายหากปล่อยให้ปล่อยปลະละเลยโดยปราศจากการศึกษาคุณค่าและบันทึกไว้ในเชิงศิลปะ จากสิ่งที่เป็นมรดกของบรรพชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ศิลปะนั้นมีความสัมพันธ์กับสังคมโดยตรง สังคมแต่ละแห่งย่อมมีศิลปะเป็นเครื่องผูกโยงเครื่องสะท้อนวิถีการดำรงชีวิต ฐานะ คติความเชื่อ และค่านิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างคุณภาพชีวิตในเชิงปัจเจกภาพ ที่ศิลปะให้ทั้งความปลื้มปิติ ความดีงาม อันเป็นคุณลักษณะทางใจ แสดงทั้งความมั่งคั่ง โอ้อวด และเกียรติยศของผู้สร้าง อันเป็นคุณลักษณะทางสังคม ซึ่งสังคมเติบโตเพียงใดก็ยิ่งแข่งขันกันด้วยความงาม มีการตกแต่งบ้านเรือนตามฐานะ โดยเฉพาะด้านหน้าซึ่งมองเห็นเด่นชัด เมื่อเป็นเช่นนี้คุณภาพของสังคมใหม่จึงมักเกี่ยวข้องกับศิลปะ ที่บางครั้งให้ประโยชน์ทั้งในแง่จิตใจและศักดิ์ศรี จึงถือเป็นความพยายามของผู้วิจิตร ที่ตระหนักถึงคุณค่าทั้งในแง่สุนทรียภาพและความหมาย

ความสำคัญของอาคารชิโน-ปอร์ตูกีส และการตกแต่งลวดลายที่มีลักษณะพิเศษ ทำให้หน่วยงานต่างๆ หันมาสนใจมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกรมศิลปากร องค์กรเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางศิลปกรรม โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่จะช่วยเพิ่มศักยภาพของภาคใต้ การศึกษาลวด

ลายตลกแต่งจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะนอกจากแสดงถึงความพยายามเก็บรวบรวมลวดลายตลกแต่งบนอาคารชิโน-ปอร์ตุเกสทั้งหมดแล้ว การเผยแพร่ข้อมูลยังเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดภาพลักษณ์ของเมืองภูเก็ต และการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมอีกด้วย

คณะศิลปศาสตร์เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่มีบทบาทต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ในการนี้คณะศิลปศาสตร์ได้มองเห็นความสำคัญต่อการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับศิลปะและลวดลายตลกแต่งหน้าอาคารชิโน-ปอร์ตุเกส จึงได้สนับสนุนโครงการดังกล่าว โดยเฉพาะที่ภูเก็ตนี้ เพราะเห็นว่าเป็นแหล่งที่มีลวดลายตลกแต่งมากที่สุด และเอื้อประโยชน์ต่อการส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ในครั้งนี้ผู้วิจัยยังได้จัดทำฐานข้อมูลลวดลายต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาให้กับชุมชน เพื่อให้ดำรงอยู่ได้ภายใต้สภาวะแวดล้อมปัจจุบัน และเผยแพร่กลับสู่ความนิยมอีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่ต้องการเสริมสร้างบรรยากาศ ที่สนับสนุนประวัติศาสตร์เมืองภูเก็ต ซึ่งต่อเนื่องจากกรมศิลปากรที่ริเริ่มไว้บ้างแล้ว แต่ขาดหน่วยงานที่ศึกษาและวิจัยอย่างต่อเนื่อง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1 เพื่อศึกษาลวดลายตลกแต่งด้านหน้าอาคารชิโน-ปอร์ตุเกส
- 2 เพื่อศึกษาสัญลักษณ์หรือความหมายที่แฝงอยู่ในลวดลายตลกแต่ง

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1 เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบของลวดลายที่นำมาใช้ตกแต่งอาคารชิโน-ปอร์ตุเกส
- 2 เพื่อให้ทราบถึงสัญลักษณ์หรือความหมายของลวดลายตลกแต่ง ซึ่งจะช่วยสะท้อนถึงคติความเชื่อ และวัฒนธรรมของชาวภูเก็ตได้เป็นอย่างดี
- 3 เพื่อเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกทางศิลปะ และการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมของภูเก็ตให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายยิ่งขึ้น
- 4 ผลการวิจัยจะช่วยเสริมสร้างองค์ความรู้ และนำร่องให้กับโครงการใหญ่ที่มีองค์ความรู้ครบถ้วนและครอบคลุมทั้งภูมิภาคในอนาคต

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่

งานวิจัยชิ้นนี้ครอบคลุมพื้นที่ในจังหวัดภูเก็ตทั้งหมด ที่มีอาคารชิโน-ปอร์ตุเกสและลวดลายตลกแต่งด้านหน้าอาคาร ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่บริเวณถนนภูเก็ต ถนนกลาง ถนนกระบี่ ถนนคิงบูกชอยรมณีย์ ถนนเขาวราช ถนนพังงา ถนนรัชฎา ถนนระนอง นอกจากนี้ยังศึกษาลวดลายหน้า

อาคารชิโน-ปอร์ตุเกสในเมืองมะละกาและปีนัง ประเทศมาเลเซีย เพื่อค้นหาความเชื่อมโยงด้านศิลป-วัฒนธรรม

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาลวดลายตกแต่งจำกัดอยู่บริเวณด้านหน้าอาคาร หรือที่มองเห็นได้ง่ายหากยืนอยู่ตำแหน่งตรงหน้าอาคารนั้นๆ ซึ่งแยกเนื้อหาออกเป็นส่วนต่างๆ ดังนี้

ชั้นบน

- 1 ลวดลายตกแต่งเสาอิง (Pilaster) แบ่งช่วงคูหา
- 2 ลวดลายตกแต่งเสาอิง (Pilaster) แบ่งช่วงหน้าต่าง
- 3 ลวดลายตกแต่งบริเวณเหนือหน้าต่าง
- 4 ลวดลายตกแต่งบริเวณใต้หน้าต่าง
- 5 ลวดลายตกแต่งช่องแสงหัวหน้าต่าง
- 6 ลวดลายตกแต่งหินหลักยอดโค้ง (Keystone)
- 7 ลวดลายตกแต่งเพดานกันสาด
- 8 ลวดลายตกแต่งระเบียง
- 9 ลวดลายตกแต่งระเบียงหลังคา (Parapet)
- 10 ลวดลายตกแต่งหน้าจั่วหลังคา

ชั้นล่างหรือชั้นที่พุดิน

- 11 ลวดลายตกแต่งเสาล่าง (Column) ด้านหน้า
- 12 ลวดลายตกแต่งช่องแสง (Vent) เหนือหน้าต่าง
- 13 ลวดลายตกแต่งช่องแสงหัวหน้าต่าง
- 14 ลวดลายตกแต่งช่องแสงตีนหน้าต่าง
- 15 ลวดลายตกแต่งบานประตู
- 16 ลวดลายตกแต่งพื้นที่เหนือช่องโค้งทางเข้า

1.5 นิยามศัพท์เกี่ยวกับวิจัย

ลวดลายตกแต่ง หมายถึง เครื่องประกอบบนระนาบผิวในมิติต่างๆ ที่เสริมขึ้นเพื่อความสวยงาม ความหรูหรา ความมีคุณค่า หรือความเหมาะสมกับบริเวณว่างของสิ่งนั้นๆ

ชิโน-ปอร์ตุเกส (Sino-Portuguese) หมายถึง อาคารที่ผสมผสานศิลปะจีนและตะวันตกไว้ด้วยกัน (คำว่า Sino เป็นภาษาลาตินมีความหมายเกี่ยวกับจีน ส่วน Portuguese หมายถึง โปรตุเกส

ซึ่งเป็นชาติตะวันตกชาติแรก ที่เข้ามามีบทบาทในคาบสมุทรมลายู ตลอดจนทางตอนใต้ของ
ประเทศจีน)

ภูเก็ตหมายถึง เขตการปกครองส่วนท้องถิ่น มีสภาพเป็นเกาะและมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่ง
ทางภาคใต้ของประเทศไทย

1.6 วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการศึกษาดังนี้

- 1 ด้านแหล่งข้อมูล ผู้วิจัยศึกษาจากการสัมภาษณ์ จากเอกสารหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
จากหอสมุดของสถาบันการศึกษา และแหล่งข้อมูลต่างๆ
- 2 ด้านเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้กล้องถ่ายภาพ และ
อุปกรณ์เครื่องเขียน หรือเครื่องบันทึกอื่นๆ
- 3 ผู้วิจัยสำรวจโดยใช้วิธีถ่ายภาพด้านหน้าอาคารชิโน-ปอร์ตุเกส พร้อมกับลงรหัสลงบน
ภาพถ่าย เพื่อแยกแยะถนนที่ตั้ง และศึกษาความหมายลวดลายที่ใช้ในการตกแต่ง
- 4 รายงานการวิเคราะห์นำเสนอโดยใช้ภาพถ่ายเส้น ส่วนผลสรุปนำเสนอแบบความเรียง
แล้วจัดทำเป็นรูปเล่ม เฉพาะภาพลวดลายตกแต่งยังจัดเก็บลงแผ่นซีดี เพื่อใช้ประโยชน์โอกาสต่อไป